

njenim Židovima. U prilogu "Ustaše, Hrvati i Židovi" autor navodi da je u Zagrebu bučna manjina izražavala antisemitizam i da je imala potporu manjeg dijela građanstva, dijela radništva i obrtništva te nekih crkvenih krugova. Građanstvo je odbacivalo antisemitizam, a intelektualni slojevi su bili indiferentni. Po autoru, zbog tih uvjeta Nijemci su doveli na vlast grupu koja im je bila najbližnja, a domaće stanovništvo je zbog događanja bilo oštrije diferencirano negoli u većini drugih zemalja, bilo je relativno više domaćih sudionika u zločinu i relativno još više domaćeg otpora zločincima. Autor napominje da ustaški pokret u hrvatskom narodu nije predstavljao većinu, niti su svi ustaše sudjelovali u antisemitskoj propagandi. Broj židovskih žrtava u Zagrebu još uvijek nije preciziran. U NDH je prije rata živjelo između 38.000-39.000 Židova, uključujući pokrštene, a samo ih je 9.000 preživjelo rat. U Dalmaciji je od 400 Židova preživjelo 250. Po autoru, u Zagrebu je nad Židovima počinjen klasičan genocid. Iako do sada broj zagrebačkih Židova nije precizno ustanovljen, brojke se kreću između 7.200-12.200 ubijenih i oko 2.000 preživjelih, ali za preciznije rezultate potrebna su daljnja istraživanja.

Na kraju knjige je popis slikovnih priloga, kazalo osobnih imena i zemljopisnih pojmova, bibliografija (izvori i literatura) koja omogućuje daljnje istraživanje i drugim istraživačima o holokaustu u Zagrebu.

Ljiljana Dobrovšak

Stuart SIM, *Derrida i kraj povijesti*; Dave ROBINSON, *Nietzsche i postmodernizam*; Robert EAGLESTONE, *Postmodernizam i poricanje holokausta*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2001.

Nakladnička kuća Jesenski i Turk pokrenula je jednu vrlo zanimljivu biblioteku pod nazivom Znanost u džepu u kojoj se uglavnom objavljuju prijevodi iz slične engleske edicije Icon Booksa. Riječ je o kraćim radovima koji na jedan pristupačan, ali stručan način pokušavaju široj čitalačkoj publici približiti određene postmoderne, psihoanalitičke, poststrukturalističke, dekonstrukcijske, postkolonijalne i kulturalne teorije i probleme. Knjižice su koncipirane tako da čitaocem uvedu u određenu problematiku, a da bi se to olakšalo u većini od njih postoji rječnik ključnih pojmova. Ako nekoga određena tema više zanima, na kraju svakog teksta postoji popis radova koji mu se preporučuju za daljnje čitanje. U biblioteci je dosad izašlo oko dvadesetak knjižica u kojima se na jedan aktualan način problematiziraju ideje Lacana, Wittgensteina, Kuhna, McLuhana, Baudrillarda, Heideggera, Freuda, Foucaulta, Lyotarda, Habermasa i drugih istaknutih mislioca. Za povjesničare bi bilo korisno pročitati većinu tih knjižica, kako bi česta poštapalica o interdisciplinarnosti barem na nivou elementarne informiranosti dobila neki smisao. Od tih dvadesetak knjižica istaknuo bih tri naslova koji mi se čine posebno zanimljivim: *Derrida i kraj povijesti*; *Nietzsche i postmodernizam* i *Postmodernizam i poricanje holokausta*.

Nakon sloma istočnoga komunističkog bloka prva politološka paradigma koja se pojavila i koja je izazvala možda najveću pozornost i burne rasprave bila je ona Francis Fukuyame o "kraju povijesti" i konačnoj pobjedi liberalne demokracije. Fukuyama je u knjizi *Kraj povijesti i posljednji čovjek* (1992) ustvrdio

da je s propašću komunizma završila ideološka evolucija čovječanstva, koja je dosegla svoju krajnju točku u zapadnoj liberalnoj demokraciji. Koristeći se Kojevom interpretacijom Hegelove fenomenologije duha i filozofije povijesti, te ilustracijama iz Nietzscheova Zaratustre ("posljednji čovjek") Fukuyama je u svojoj knjizi zaključio da je Povijest pisana velikim slovom završila i da se u budućnosti više ništa bitno neće događati, jer su sve neliberalne opcije doživjele svoj slom. No taj njegov pogled na razvoj svjetske politike ubrzo je ozbiljno uzdrman pojavom novih politoloških koncepcija koje su svojim pesimističkim tonom utišale optimizam Fukuyaminih pobornika. To su prije svega socijalno-liberalna teorija svjetskog razvoja Arna Tauscha i Freda Pragera, "dolazeća anarhija" Roberta D. Kaplana, katastrofična paradigma svijeta u kaosu Zbigniewa Brzezinskog i Huntingtonova paradigma sukoba civilizacija. Uz te politološke i geostrateške koncepcije i među sociolozima, filozofima i drugim teoretičarima modernog društva pojavile su polemike s Fukuyaminom idejom o kraju povijesti. No jedan od kritičara posebno je iznenadio načinom kritike te Fukuyamine koncepcije aktualizirajući tada naizgled pokopanog Marxa. Bio je to Jacques Derrida koji je u svojoj knjizi *Aveti Marxa (Specters of Marx, 1994)* pokušao pokazati da je Fukuyamin optimizam o skoroj globalnoj pobjedi liberalne demokracije neopravdan. Tu dekonstrukcijsku kritiku Fukuyame prikazuje Stuart Sim, kulturalni teoretičar sa Sveučilišta Sunderland, u knjižici *Derrida i kraj povijest*. On na pojednostavljen način uvodi čitaocima u filozofiju Derrida i objašnjava njegov ključni pojam - *différance*, a dekonstrukcijsku kritiku ideje kraja povijesti stavlja u kontekst šire rasprave o endizmu. Sim pri tome posebno prikazuje Baudrillardov i Lyotardov pogled na ideju kraja povijesti. Endizam inače ima ključno mjesto u mnogih postmodernih teoretičara, koji su najavili kraj ili smrt svih velikih ideja prosvjetiteljstva i moderne (npr. "smrt subjekta" i "nestanak čovjeka" kod Foucaulta).

Derrida iz svoje dekonstrukcijske perspektive pokušava upozoriti na to da ni jedna interpretacija nije apsolutna nego je uvijek otvorena zbog nestalnosti i neodređenosti značenja. Svaki pokušaj uspostavljanja egzaktne interpretacijske metodologije apsolutizira određenu poziciju te dekonstrukcija takvim interpretacijama kao alternativu nudi koncepciju jezičnih igara. Stoga i Derrida u svojoj kritici ideje kraja povijesti s pravom može tvrditi da je kraj povijesti o kojem govori Fukuyama zapravo samo kraj određene koncepcije povijesti. No zašto se pri tome Derrida poziva na Marxa, kojeg je u potpunosti odbacio i jedan od tvoraca postmoderne Lyotard? Je li riječ samo o provokaciji? To vraćanje Marxa u teorijsku diskusiju utemeljeno je u samom dekonstrukcijskom beskrajsnom procesu interpretacije koji uvijek ostaje nedovršen i otvoren. Tako je i s Marxom, onog trenutka kada su ga svi pokopali Derrida ga svojim ponovnim dekonstrukcijskim čitanjem i interpretacijom vraća u aktualnu diskusiju. No ta njegova interpretacija nema ništa zajedničko s tradicionalnim marksizmom, koji je i on odbacio kao veliku totalitarizirajuću priču. Fukuyamino brkanje razlike između idealnog i realnog od liberalne demokracije proizvelo je samo novu ideološku obmanu, jer ako je taj politički model tako nadmoćan nad ostalima zašto je on tako daleko od svoje pune realizacije, pita se Derrida. "Jer u vrijeme kada su neki toliko drski da, s evanđeoskim prizvukom, propovjedaju u ime liberalne demokracije koja je, navodno, sebe spoznala kao ideal ljudske povijesti, mora se uzviknuti: još nikada, u povijesti zemlje i čovječanstva, nije toliki broj ljudi trpio nasilje, nejednakost, diskriminaciju, glad, a time i ekonomsko ugnjetavanje." *Avet Marxa* se zaista nadvila nad pobjedonosni i neobuzdani kapital-

izam, a kakav će učinak imati na njega to nitko sa sigurnošću ne može predvidjeti jer budućnost je ipak otvorena.

Druga knjižica *Nietzsche i postmodernizam*, profesora filozofije Davea Robinsona, odličan je uvod u problematiku postmoderne, jer kroz kratki prikaz Nietzscheove filozofije Robinson obrađuje većinu važnih tema postmoderne. U prvom dijelu svoga rada on objašnjava sve Nietzscheove ključne ideje (volja za moć, nihilizam, vječno vraćanje, natčovjek, genealogija morala i perspektivizam) nakon čega prikazuje utjecaj tih ideja na mišljenje nekih glavnih postmodernih mislioca (Derride, Lyotarda, Rortya i osobito Foucaulta). Nietzsche je među prvima doveo u pitanje sve ključne ideje prosvjetiteljstva, a samim tim i moderne. Zbog njegove kritike metafizike, esencijalizma, subjekta, istine, identiteta, spoznaje, filozofije povijesti i drugih humanističkih velikih priča, mnogi su Nietzschea proglasili prvim postmodernim misliocem. Robinson dijelomično dovodi u pitanje tu tezu i pokušava pokazati da je Nietzsche, kada se gleda njegova filozofija u cjelini, ipak bio bliži nekim fenomenalističkim koncepcijama i kasnijem logičkom pozitivizmu. No pri tome ne dovodi u pitanje njegov veliki utjecaj na nastanak postmodernih teorija. U poglavlju "Genealogija morala" Robinson samo u jednoj rečenici spominje za postmoderne teorije povijesti važnu Nietzscheovu knjigu *O koristi i šteti povijesti za ljudski život*. Stoga ću ukratko prikazati neke Nietzscheove "postmoderne" ideje iznesene u toj knjizi. U tom svom ranom radu on je iznio prvu ozbiljniju kritiku rankeovskog historizma koji je u potpunosti dominirao tadašnjom njemačkom historiografskom scenom. Uz kritiku historizma Nietzsche je iznio i vrlo oštru kritiku Hegelovog historizma, koji je prožet idejom razvoja, napretka, linearnog kretanja i umstvenog događanja unutar povijesti. Hegel je povijest vidio kao svjetski proces u kojem apsolutni duh dolazi do svoje samospoznaje. Upravo je tu ideju svjetskog procesa Nietzsche odlučno kritizirao. Hegelovu filozofiju povijesti Nietzsche je nazvao religijom novog doba koja je modernom čovjeku zamijenila sigurnost tradicionalnih religija. Ta "zamjena" je bila moguća zbog toga što je filozofija povijesti u sebi sadržavala eshatološku strukturu židovske i kršćanske religije. Tu Nietzscheovu misao da je filozofija povijesti jedna "prikrivena teologija", razradio je kasnije Karl Léwith u svom djelu *Svjetska povijest i događanje spasa*. Léwith je Hegelovu filozofiju povijesti promatrao iz konteksta Augustinove eshatološke sheme koja je postala model za sve kasnije filozofsko-teološke koncepcije povijesti. Filozofija povijesti totalitarizira povijest, nameće joj nepostojeće jedinstvo i samim tim isključuje svaku drugotnost. Nietzsche je naprotiv povijest htio osloboditi od terora smisla koji proizlazi iz svake filozofije povijesti. Tom smislenom totalitetu on je suprotstavio jedno dehistorizirano mnoštvo perspektiva. Nietzsche nam je među prvima ukazao na mnogostrukost perspektiva u pristupu povijesti i na nepostojanje apsolutno objektivne interpretacije povijesnih događaja. On je relativizirao svaki apsolutistički pristup povijesti, te izgradnji jedne totalne povijesti suprotstavio umnožavanje povijesti i time utjecao na postmoderne teorije povijesti. Prevladavanjem historicističkog okvira Nietzsche je nastojao osloboditi povijest od totalitarizirajućeg jedinstva i vratiti joj njezinu beskrajnu višeznačnost. Dekonstrukcijom jedinstvenog subjekta povijesti i jedinstva same povijesti Nietzsche je oslobodio povijesnu zbilju esencijalističkih okvira, jer tamo gdje se nekada nametalo jedinstvo koje je isključivalo svaku drugotnost sada se pojavilo mnoštvo događaja koji su pričali svoju priču neovisno o velikim pričama koje su ih prešućivali.

Rad Roberta Eaglestonea, predavača na Royal Hollowayu, *Postmodernizam i poricanje holokausta* za povjesničare bi prema mom mišljenju trebao biti najzanimljiviji rad objavljen u biblioteci *Znanost u džepu*. U toj je knjižici Eaglestone prikazao problem poricanja holokausta te glavne postavke postmodernih teorija povijesti i njihov učinak na raspravu o holokaustu. Nakon okreta od epistemološke k narativističkoj problematici u teoriji povijesti, koji je nazvan lingvističkim obratom, ozbiljno je potkopan tradicionalni pojam objektivnosti koji je još od Ranke dominirao povijesnim istraživanjima. Postmoderni teoretičari su ukazali na niz nedostataka u tradicionalnoj koncepciji objektivnosti i osporili mogućnost egzaktne spoznaje u povijesti. Oni su upozorili na višestruku uvjetovanost povijesnih istraživanja koja proizlazi iz socijalne i institucionalne pozicijske objektivnosti samih povjesničara. Iza proklamirane objektivnosti otkrili su niz čimbenika koji su ograničavali i usmjeravali povijesna istraživanja (ideologija, publika, osobni interesi, akademska zajednica, politički interesi, kritika, ekonomski interesi itd.). Postmoderna kritika je u početku naišla na žestok otpor u tradicionalnim povjesničarskim krugovima koji su postmoderne teoretičare optuživali za relativiziranje i potkopavanje samih temelja povjesničarske struke. No kasnije su neki od njih ublažili svoje napade i čak priznali da je postmoderna kritika pomogla povjesničarima da kritički propitaju svoju metodologiju i postavke je na sasvim novim pretpostavkama. No pitanja na kojima su smatrali da završavaju sporovi oko relativiziranja "povjesne istine" su pitanja genocida i holokausta, jer kod obrade tih tema nije samo riječ o epistemološkoj već prije svega o etičkoj problematici. Tako je Michael Dintenfass u svom radu "Truth's Other: Ethics, the History of the Holocaust, and Historiographical Theory after the Linguistic Turn" (*History and Theory* 39, February, 2000) ustvrdio da je nakon lingvističkog obrata došlo vrijeme da u teoriji povijesti dođe do etičkog obrata. Inače u časopisu *History and Theory* tijekom devedesetih godina izašlo je nekoliko zanimljivih radova koji se bave ovom problematikom, a budući da nijedan od tih radova nije naveden u bibliografiji Eaglestoneove knjižice navest ću neke od njih: Robert Braun, "The Holocaust and Problems of Historical Representation", *History and Theory* 33 (May, 1994); Berel Lang, "Is It Possible to Misrepresent the Holocaust?", *History and Theory* 34 (February, 1995); James E. Young, "Toward a Received History of the Holocaust", *History and Theory* 36 (December, 1997); A. D. Moses, "Structure and Agency in the Holocaust: The Case of Daniel Jonah Goldhagen", *History and Theory* 37 (May, 1998); R. J. B. Bosworth, "Explaining Auschwitz after the End of History: The Case of Italy", *History and Theory* 38 (February, 1999).

Eaglestone je svoj rad o postmoderni i holokaustu zasnovao na sudskom sporu vođenom tijekom 2000. koji je vodio David Irving protiv Deborah Lipstadt. Irving je optužio Lipstadtovu da je sa svojom knjigom *Denying the Holocaust: The Growing Assault on Truth and Memory* (1994) uništila njegovu povjesničarsku reputaciju. U toj knjizi ona je razotkrila niz strategija kojima se služe poricatelji holokausta, među koje je ubrojala i Davida Irvinga, do tada neupitnog povjesničara. Međutim presuda je za Irvinga bila poražavajuća, a poricateljima holokausta zadala je ozbiljan udarac. Eaglestone je potaknut ovim slučajem u svom radu pokušao dokazati da nisu u pravu oni koji optužuju postmoderniste da relativizacijom povijesnih spoznaja i kritikom pojma objektivnosti omogućuju legitimitet osporavateljima holokausta. Suprotno takvim stajalištima on je iznio tezu da je postmoderno promišljanje povijesti zapravo najbolji način borbe protiv negiranja holokausta. Postmoderni teoretičari u polemici s kritičarima

koji su ih napadali za relativizaciju holokausta odgovorili su vrlo uvjerljivim argumentom da nacisti zasigurno nisu bili kulturalni relativisti već su naprotiv bili uvjereni esencijalisti na osnovi čega su i donijeli svoje rasne zakone. Uz Haydena Whitea, čiju teoriju povijesti ukratko objašnjava, Eaglestone se u obrani postmoderne pozvao i na Jean-Françoisa Lyotarda, koji je u svojoj knjizi *Le Différend* pokazao kako postmodernistički pristup vrlo jasno odbacuje poricanje holokausta.

Navodeći dijelove presude iz spomenutoga sudskog slučaja Eaglestone je ustvrdio da je koncept povijesti kao žanra bio središnja točka u Lipstadt-Iringovom slučaju. Budući da povijesni žanr ima svoja pravila (generičke konvencije), za one koji se tih pravila ne pridržavaju s pravom se može reći da nisu povjesničari i da njihovi radovi pripadaju drugom žanru, a za Irvingove radove Eaglestone je ustvrdio da pripadaju žanru politike odnosno "govoru mržnje". Nakon sudske analize Irvingova povjesničarskog rada u presudi se zaključilo da on manipulira dokumentima, pogrešno prezentira, pogrešno navodi i namjerno falsificira podatke. Ono što je Irvinga usmjerilo k poricanju holokausta je njegov rasistički i antisemitski svjetonazor, dakle njegova ideološka uvjetovanost, a upravo je na takvu vrstu uvjetovanosti u povijesnim istraživanjima upozorila postmoderna kritika. Stoga Eaglestone svoj rad zaključuje u duhu tih postmodernih nastojanja. "Naša je dužnost, kao osoba koje žive i dijele multikulturalna iskustva, da se borimo protiv mržnje kad god i gdje god je primjetimo. Poricanje holokausta je samo jedan prostor sučeljavanja. Da bismo se suprotstavili poricateljima holokausta, potrebno je u potpunosti jasno razumjeti suštinu poricanja: to nije loša historija, to uopće nije historija, nego je to antisemitizam, slabo zamulfirana rasna mržnja".

Dinko Župan

Norka MACHIEDO MLADINIĆ, *Životni put Ive Tartaglie*, Književni krug, Split 2001., 217 str.

Monografija o Ivi Tartagli nudi uvid u uistinu zanimljivi životni put ovog pravника, političara i publicista od njegova rođenja u Splitu 1880. godine do smrti u Lepoglavi 1949. godine. Knjiga je temeljena na brojnim tekstovima koje je objavio sam I. Tartaglia, *Rukopisnoj zbirci Tartaglia*, te drugim vrelima koja svjedoče o njegovu životu, djelovanju i idejama. *Rukopisna zbirka Tartaglia* među važnijim je rukopisnim ostavštinama, privatnim i obiteljskim arhivima koje čuva Sveučilišna knjižnica u Splitu poput arhiva političara A. Trumbića, arhiva urednika *Narodnog lista* V. Kisića, rukopisa N. Nodila i dr.

Knjiga započinje kratkim uvodnim razmišljanjem o potrebi nepristranog vrednovanja ličnosti Ive Tartaglie (5.). U poglavlju pod naslovom *Razdoblje do prvoga svjetskog rata (1880-1914)* (7.-24.) autorica daje kratki pregled općih gospodarskih, društvenih i političkih prilika u Dalmaciji, a zatim upoznaje čitatelje s ozračjem u domu Mihovila i Marije Tartaglia, kao i sa sudbinama ostalo devetero djece iz ove obitelji. Ivo je, kao i još dvojica braće završio studij prava, dok se jedan brat odlučio za vojnu službu i postao general u vojsci Kraljevine Jugoslavije. Poslije smrti oca, te starijeg brata Petra, suca u Bosanskom Grahovu kojega je stranka nezadovoljna presudom usmrtila ubodom noža, Ivo zvani